

УДК 37.015.311(430)

ОСНОВНІ ПОГЛЯДИ ПЕДАГОГІВ-ФІЛАНТРОПІСТІВ НА МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДИТИНИ

Москаленко О.М.

Донецький національний медичний університет

У статті досліджено основні погляди педагогів-філантропістів стосовно морального виховання дитини. Мета та основне завдання морального виховання особистості вбачалося у взаємодії особистості й суспільства. Перед дітьми розкривалися загальнолюдські норми моральності. Основне з чим йшла боротьба – це неправда, зло, насильство. Дітей вчили керувати своїми бажаннями, бути слухняними, скромними, охайними та мати ідеал вихованої особистості.

Ключові слова: педагогіка, виховання, моральне виховання, особистість, філантропісти.

Постановка проблеми. Суспільно-політичні та економічні процеси, що відбуваються в Україні, вимагають повного педагогічного бачення проблеми морального виховання дитини в системі національної освіти. Важливим є завдання морально вихованої, творчої особистості. Тому проблема морального виховання дитини перебуває у центрі уваги педагогічних і суспільних кіл світу. Ця проблема увійшла до золотого фонду наукової думки, дозволила усвідомити гуманістичну сутність феномену виховання, стала базовою в його теорії і практиці, метою й кінцевим результатом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сьогодні наукова спадщина морального виховання в німецькій педагогіці XVIII – XIX ст. знаходиться у полі зору російських учених. У дослідженнях Г. Козлової, В. Бондар, Н. Новикова, Л. Образцова, В. Підшивалова, П. Соколова, Х. Чеботарьова, Д. Кравченко, Л. Панькової, О. Плотнікової, О. Тулупової підкреслюється значення педагогічної спадщини німецьких педагогів для розвитку теорії та практики морального виховання.

Мета статті. Головною метою даної статті є аналіз поглядів німецьких вчених-педагогів на проблему морального виховання в німецькій педагогіці філантропізму.

Виклад основного матеріалу. Підґрунтям виховних поглядів філантропістів було моральне та естетичне виховання. Педагоги акцентували увагу на розвитку кращих якостей людини. Вихованою є людина, на думку філантропістів, якій вчинки диктує розум, яка вміє діяти всупереч своїм почуттям і бажанням. У самообмеженні і самодисципліні філантропісти вбачали необхідну умову розумної поведінки людини за різних обставин життя. Водночас моральні норми і правила мають стати глибоко внутрішніми особистими якостями. З огляду на це, головною метою виховання вони вважали розвиток в особистості внутрішньої потреби активного засвоєння високих моральних принципів.

Загалом мету і завдання виховання особистості філантропісти вбачали у взаємодії особистості й суспільства, визначаючи пріоритетним становлення громадянина, формування моральних якостей людини, яка здатна реалізувати високі ідеали [5, с. 465].

У другій половині XVIII ст. життя в Німеччині характеризувалось різким падінням рівня моральності, тому те, що представники течії

філантропізму приділяли велику увагу питанням морального та естетичного виховання було не випадковим.

Загальнолюдську азбуку моральності філантропісти прагнули здійснити за допомогою виховання громадянської активності і самодіяльності. Педагоги намагалися розкривати перед дітьми загальнолюдські норми моральності.

Засвоєння молодого людиною загальнолюдських норм моралі німецькі педагоги вважали дуже важливим етапом формування моральної культури особистості. Привчаючи дітей дотримуватися істин моралі, вони прагнули, щоб кожна дитина могла щасливо жити і працювати, прагнули виховувати в ній перші громадянські спонукання, першу турботу про інтереси колективу, суспільства. У зв'язку з цим важливе значення мала єдність роз'яснення, повчання, переконання, спонукання до діяльності.

На думку засновника педагогічної течії філантропізму Й. Базедова, моральне виховання є джерелом оновлення людини, яке здатне злу людину зробити доброю і чуйною. З погляду вченого, виховання спрямовує її до істини та добра [2, с. 62]. Підвладним для виховання є зміна людської природи.

Як зазначали представники течії, вихованці мали бути підготовленими не тільки до ведення практичних справ, а й усвідомлювати свою відповідальність, прагнути до доброго життя, виявляти інтерес до навчання та бути корисними своїй країні.

Для покращення стану морального виховання філантропісти пропонували розігрувати з дітьми самодіяльні спектаклі, які, на їх думку, могли вплинути на формування у дітей необхідних навичок моральної поведінки.

Розробкою цього питання займався І. Кампе. Саме він запропонував для виховання моральної особистості використовувати аматорські спектаклі і визначає низку умов, дотримання яких необхідно для того, щоб ці спектаклі мали виховний вплив:

- 1) кожна роль у спектаклі повинна бути сама по собі моральною для того, щоб дитині не зашкодило «вживання» в цю роль;
- 2) «вживання» в роль повинне проходити у тісному сімейному колі;
- 3) цю розвагу не слід застосовувати дуже часто;
- 4) потрібно вміти уникати нагороди та відзначення тих дітей, які виділилися серед інших гарною грою [3, с. 49].

На думку І. Кампе, одним із основних завдань суспільства є моральне виховання дітей шляхом розвитку їх естетичних якостей [3, с. 49]. Мається на увазі формування в них здібностей правильно сприймати, розуміти, обґрунтовано оцінювати твори мистецтва з позицій загальнолюдської моралі; будувати взаємовідносини з навколишнім світом на засадах його законів.

Формування здібності сприймати природу, розуміти її, бачити в ній прекрасне, на думку філантропів, є проблемою естетичного виховання [1, с. 237].

З позицій філантропів, естетичне виховання дітей здійснювалося через навколишнє середовище, об'єкти і явища природи. Естетичні почуття дитини досягали найвищого стану під час споглядання за цвітінням дерев.

Філантропісти дотримувалися думки, що краса природи, яка оточує дитину є фактором, без якого не можливе естетичне виховання дітей. Вони вважали, що в образі природи втілюється інтелектуальний та діяльнісний аспекти, які містять знання про взаємодію природи і дитини, а також традиції, обряди пов'язані з навколишнім середовищем та охороною природи, як матеріальної основи.

Філантропісти вважали складником естетичного виховання естетичний смак, який вважається своєрідним почуттям міри, умінням знаходити необхідну достатність в особистому ставленні до світу культури і цінностей. Наявність естетичного смаку виявляється у відповідності внутрішнього і зовнішнього, гармонії духу і соціальної поведінки, соціальної реалізації особистості.

Часто естетичний смак філантропів вбачали лише у зовнішніх формах його виявлення. Наприклад, розглядали смак як здібність дитини дотримуватись моди у вузькому та широкому розумінні.

Естетичний смак, на думку філантропів, має також і особливу модифікацію – художній смак. Розвивається він на основі естетичного і взаємно впливає на нього. Художній смак формується тільки через спілкування зі світом мистецтва і значною мірою визначається художньою освітою людини, тобто знанням нею історії мистецтв, законів формотворення різних видів мистецтва, ознайомленням із літературно-художньою критикою. Оскільки змістом мистецтва є та сама система суспільних цінностей, і художній смак стає предметом суперечок, зокрема, відтоді, як виникло саме поняття «смак».

Сприймаючи та розуміючи природу не тільки як матеріальну цінність, основу людського буття, а й духовну скарбницю, діти вчать збагачувати її та відповідально ставитися до неї.

Вважаючи за необхідне навчати молодь основним принципам морального та естетичного виховання, показувати причини та наслідки моральних обов'язків, П. Віллауме наголошував на тому, що в ранньому віці цього робити не можна. Окремі факти, які повідомлялись в доступній та визначеній формі, дитина оцінювала тільки на основі почуттів, які в неї виникали. Внаслідок цього потрібно давати можливість спостерігати такі моральні вчинки, які не потребували глибокого аналізу. Осмислення моральних обов'язків людини повинне бути тільки наприкінці пере-

бування учнів в елементарній школі, тобто тоді, коли вони досягли 13-14 літнього віку. Основне завдання вихователя полягає в тому, щоб не допустити в дітей формування уявлення про мораль, як про порожні, непотрібні роздуми.

Погляди І. Кампе підтримувалися І. Штуве, який стверджував, що драматизація є активним засобом морального виховання. Він писав: «яким іншим більш наочним способом можна більш наочно подати їм приривний образ пороків разом з їх сумними наслідками, з одного боку, красу та мудрість, а також гарні наслідки, з іншого? Як же по-іншому можна підняти юнацьке серце до високих почуттів?» [6, с. 121]. Однак І. Штуве, як і його колеги, підкреслював, що йдеться тільки про хороші спектаклі, оскільки невдалі спектаклі сприяють «опоганенню» смаків та моралі [6, с. 121].

Представники філантропізму дійшли висновку, що для повної освіти молоді людини необхідне спеціально організоване моральне виховання, у процесі якого повинні реалізовуватись чотири основні завдання, які визначав К. Лахман.

Перше з них полягало у залученні всіх людей до корисної діяльності. К. Лахман підкреслював, що звичка до корисної діяльності є важливим засобом фізичного та морального виховання і формуванню такої звички потрібно приділяти серйозну увагу з раннього віку [4, с. 180].

Друге завдання морального виховання полягало у формуванні у дітей навичок дисциплінованості, звички коритися. Однак К. Лахман застерігав, що потрібно при цьому запобігати виявленню влади та аморальності з боку вихователів [4, с. 180].

Наступним завданням морального виховання є сприяння розвитку природної схильності людини до спілкування з людьми, виховання співчуття до них.

Останнє, четверте, завдання морального виховання К. Лахман убачав у тому, щоб дитина усвідомлювала, що кожен вчинок, гарний чи поганий, передбачає природну нагороду або природне покарання. Саме у цьому виявлявся вплив поглядів Ж.-Ж. Руссо, його вчення про використання методики природних наслідків.

Доповнення та конкретизацію поглядів К. Лахмана можна знайти у висловах П. Віллауме, який цій проблемі приділяв багато уваги. Він стверджував, що зазубрювання дітьми катехізи-су та релігійних догматів не залишало місця для морального виховання, а такі поняття, як справедливість, право, обов'язок, залишалися для молоді порожнім звуком [4, с. 180].

На думку П. Віллауме, виховання моральної людини є справою нелегкою. Для досягнення в цьому питанні позитивних результатів, необхідно виховувати у дітей відповідні почуття та переконання, формувати позитивні навички поведінки шляхом постійних вправ.

Вважаючи за необхідне вчити дітей моральності, П. Віллауме навіть пропонував скласти підручник моралі, у якому всі обов'язки людини було б сформульовано як короткі, чіткі положення. В школі ці моральні принципи повинні ретельно пояснюватися для того, щоб майбутні члени суспільства якомога раніше навчилися розуміти, що таке право та справедливість.

Особливу увагу вчителів та вихователів П. Віллауме звертав на те, що всі моральні принципи повинні базуватися на істинах, абсолютно зрозумілих для всіх людей. Якщо ж принципи моральності будуть ґрунтуватися на різних забобонах, то врешті-решт, якими б міцними вони не були, така мораль перетвориться на попелище.

Вивчаючи проблему виховання моральних почуттів, П. Віллауме вказував передусім на те, що здавалося йому найбільш важливим порівнянню з іншим, – на почуття рівності всіх людей, без якого неможлива справедливість [7, с. 280]. Почуття рівності, за словами П. Віллауме, є природним, і таким, що насамперед виявляється в людині [7, с. 280]. Для дітей немає ніякої різниці між княжими дітьми та селянами, всі вони граються разом на рівних правах. Матеріальна різниця починає відчуватися дітьми тільки внаслідок впливу батьків та оточуючих. На підставі цього П. Віллауме близько підходив до розуміння того, що моральні погляди людини формуються під впливом навколишнього суспільного середовища.

Повна рівність дітей повинна бути і в школах, де кожен учень має право на повагу та пільги, винятково завдяки своїм власним успіхам та дисципліні. Якщо учні почнуть осмислювати моральні поняття, їм, насамперед, потрібно показати, що цінність людини визначається не її суспільним чи матеріальним становищем, а власними якостями та здібностями.

Під час розв'язання проблеми методів виховання моральності, П. Віллауме досить негативно наголошує на практиці винагород за виявлену увагу [7, с. 280]. Він визнавав, що нагорода може викликати гарний, благородний вчинок, але в цьому разі гарний вчинок починається не з моральних засад, а з бажання знову отримати нагороду, що є аморальним.

Чим дорослішою стає дитина, тим рідше повинні використовуватися накази, поступаючись порадам. Проте всі накази повинні виконуватися, а їх невиконання – каратися. Заперечуючи фізичні покарання, які були поширені в сім'ях та школах, філантропісти повністю не відмовлялися від них, а допускали їх використання у виняткових ситуаціях. При цьому вони наполягали

на тому, що дітей не можна піддавати покаранню за присутності незнайомих людей, або якщо сам вихователь знаходиться в стані афекту [7, с. 280].

На думку філантропістів, діти повинні мати приклад вихованої дитини, таким прикладом філантропісти пропонували використовувати героїв своїх творів тому, що вони боролися з неправдою, злом, насильством, учили керувати своїми бажаннями, бути слухняними, скромними, акуратними. В цих творах автори описували природу, оспівували ідеали краси, засуджували усе потворне і лихе. Зокрема, у концепції виховання і освіти філантропістів містилася програма виховання джентльмена, яка в багатьох аспектах схожа з теорією виховання джентльмена Ж.-Ж. Руссо. Джентльмен у П. Віллауме – людина, яка була розумною та культурною: «Лише мисляча людина, розум якої поєднувався з здоровим глуздом міг упорядкувати своє життя у навколишньому світі» [7, с. 280]. Ось чому важливе місце у педагогічній концепції філантропістів належало моральному вихованню. Уміння керувати своїми бажаннями, працелюбство, стійкість, слухняність, правдивість, скромність і акуратність, любов до чистоти і порядку, дисципліна, повага до людей – все це входило в програму морального виховання особистості.

У колі педагогічних досліджень педагогів-філантропістів зрілість моральної свідомості характеризувалася вмінням дітей аналізувати свої бажання і вчинки, міркувати про явища моральності з позицій ідеалу, давати їм відповідну оцінку. Рівень моральної свідомості дитини визначав рівень моральної культури, тобто вміння будувати свої стосунки з іншими людьми через повагу, доброзичливість, принциповість, увагу, чуйність.

Висновки та пропозиції. Отже, вагомого значення в педагогіці філантропізму надається моральному та естетичному вихованню. На думку філантропістів, одним із основних завдань суспільства є моральне виховання дітей шляхом розвитку їх естетичних якостей та формування в них здібностей правильно сприймати, розуміти, обґрунтовано оцінювати твори мистецтва з погляду моралі, а також виховувати любов до культури та традицій своєї країни.

Список літератури:

1. Галузинський В. М. Педагогіка: теорія та історія: навч. посіб. / В. М. Галузинський, М. Б. Євтух. – К.: Вища шк., 1995. – 237 с.
2. Basedow J. B. Agathokrator: oder von Erziehung künftiger Regenten nebst Anhang und Bezlagen / bey des Verfassers Freunden und in Comission bez c. Britsch in Leipzig, 1771. – S. 62.
3. Campe J. H. Vaterlicher Rath für meine Tocher. Ein Gegenstfck zum Theophron der erwachsenen weiblichen Jugend gewidmet. «Braun-schweigisches Journal philosophischen, philologischen und padagogischen Inhalt». Zweiter Band, 1788. – S. 49.
4. Lahman K. Bildung und Konzentration / K. Lahman. – Juwenta, 1998. – S. 180.
5. Röhrs H. Erziehungswissenschaft und Erziehungswirklichkeit / H. Röhrs (Hrsg.). – Frankfurt, 1964. – S. 465.
6. Stuve J. Kleine Schriften gemeinnützigen Inhalts. – Braunschweig, 1794, – S. 121.
7. Villaume. Von der Bildung des Körpers im Rücksicht auf die Vollkommenheit und Glückseligkeit der Menschen, oder über die physische Erziehung insonderheit. «Allgemeine Revision», 8. Theil. – S. 280.

Москаленко Е.Н.

Донецкий национальный медицинский университет

ОСНОВНЫЕ ВЗГЛЯДЫ ПЕДАГОГОВ-ФИЛАНТРОПИСТОВ НА НРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ РЕБЕНКА

Аннотация

В статье исследованы основные взгляды педагогов-филантропистов относительно нравственного воспитания ребенка. Цель и основная задача нравственного воспитания личности заключалась в взаимодействии личности и общества. Перед детьми раскрывались общечеловеческие нормы нравственности. Основное с чем шла борьба – это неправда, зло, насилие. Детей учили управлять своими желаниями, быть послушными, скромными, аккуратными и иметь идеал воспитанной личности.

Ключевые слова: педагогика, воспитание, нравственное воспитание, личность, филантрописты.

Moskalenko E.N.

Donetsk National Medical University

MAIN PHILANTHROPIST'S POINTS ON CHILD'S MORAL TREATMENT

Summary

The article examines the main views of philanthropists in relation to the moral education of a child. The purpose and main task of moral education of the individual was seen in the interaction of personality and society. The universal norms of morality were revealed before the children. The fighting things were not true, evil, violence. The children were taught to manage their desires, to be obedient, to be modest, to be precise, and to have the ideal of an educated personality.

Keywords: pedagogy, education, moral education, personality, philanthropists.